

Razumijevanje učenitva u kontekstu židovstva Isusova vremena – 1. dio

Martina Gracin

Visoko evanđeosko teološko učilište, Osijek
martinagracin@gmail.com

Ervin Budiselić

Biblijski institut, Zagreb
ebudiselic@bizg.hr

UDK: 27-246:27-31:27-4
Izvorni znanstveni članak
<https://doi.org/10.32862/k1.13.2.3>

Sažetak

Upotreba pojmova učenik i učenitvo vrlo je uobičajena u evanđeoskom kršćanstvu, a značenje tih pojmova smatra se samo po sebi razumljivim. Međutim, iako je u tim krugovima došlo do svojevrstnog usvajanja ovih pojmova, oni su već ranije postojali i u židovskoj kulturi Isusova vremena. Svrha i cilj ovog je članka proučiti značenje koncepta učenitva u njegovu originalnom kontekstu i vidjeti koliko to značenje odudara od značenja koje ovi pojmovi imaju danas. Ovu ćemo temu obraditi u dva dijela. U prvome poglavlju proučava se starozavjetni korijen koncepta učenitva, a u drugome poglavlju sagledava se židovski sustav obrazovanja u Isusovu vremenu. U trećem poglavlju razmatra se je li i sam Isus, i u kojoj mjeri, prošao židovski sustav obrazovanja te kako i na koji je način primjenjivao taj model u poučavanju svojih učenika. U drugome dijelu članka prvo ćemo razmotriti praksu učenitva u prvoj Crkvi, a nakon toga ponuditi smjernice za primjenu Isusova koncepta učenitva danas u Crkvi.

Ključan je fokus ovog članka na problematici prenošenja principa učenitva shvaćenih unutar konteksta židovske kulture na Crkvu danas budući da istraživanje otkriva kako razumijevanje tog pojma danas ne odgovara sasvim načinu na koji se shvaćalo učenitvo Isusova doba. Naime, premda je učenitvo i tada sadržavalo prenošenje informacija, važnije od toga je bilo

slijediti učitelja (rabina) i učiti od njega u bliskom odnosu. U članku se zaključuje da moguće rješenje za ovaj izazov treba potražiti prvo u promjeni razmišljanja o tome što učenje uistinu jest (promjena fokusa), a onda u praksi kroz mentorstvo i male grupe ciljano izložiti obje strane (i „učitelja“ i „učenika“) iskustvu poučavanja primjerom.

Ključne riječi: *učenje; rabin; talmid; odnos; pouka primjerom; mentorstvo, male grupe*

Uvod

Među evanđeoskim crkvama tematika učenja, ako ništa drugo onda barem deklarativno, zauzima važno mjesto. Postoji određena svjesnost da oni koji su spašeni ne budu samo *vjernici* (oni koji vjeruju) već i *učenici*. Budući da je upotreba pojmova *učenik* i *učenje* vrlo uobičajena u evanđeoskim krugovima, značenje tih pojmova smatra se samo po sebi razumljivim. Međutim, iako je u tim krugovima došlo do svojevrstnog usvajanja ovih pojmova, oni su već postojali u židovskoj kulturi Isusova vremena. Drugim riječima, nisu evanđeoski kršćani izmislili učenje, već Židovi. Stoga, ako želimo uistinu razumjeti što ovi pojmovi točno označavaju i koji se sadržaj krije iza njih, potrebno je proučiti značenje pojma *učenje* u njegovu originalnom kontekstu.

Svrha ovog članka nije dati sažetak ili pregled modela učenja koji postoje u evanđeoskom kršćanstvu, već, kao što je prethodno istaknuto, proučiti značenje pojma *učenje* u njegovu originalnom kontekstu (formu i sadržaj), i ustanoviti kako bi ta zadana forma i sadržaj *učenja* trebala utjecati na *učenje* danas, u našem zapadnjačkom kontekstu. Naime, teza je ovog članka da, kada Isus u Mateju 28,18-20 daje Veliki nalog o činjenju svih naroda Njegovim učenicima, ima na umu određeni model (formu i sadržaj) učenja. Drugim riječima, Isus nije rekao „Činite učenike kako najbolje znate i umijete“, već je naložio određeni sadržaj i formu kako to činiti.¹

1 U pozadini ove teze krije se ideja kako je Crkva u jednom dijelu napustila svoj židovski korijen i zamijenila ga drugim stvarima. To je pak dovelo do redefinicije određenih stvari, a jedna od njih je i učenje. Za više o razlozima raskola ili napuštanja židovskog korijena, vidi: Craig A. Evans. *From Jesus to the Church. The First generation of Christians*, Appendix: Root Causes of the Jewish-Christian Rift. Posljedice ovog raskola možda najbolje sažima Marvin Wilson (1989, 167) kada izjavljuje sljedeće: „Zapadnjaci se često nađu u zbunjujućim situacijama kada nastoje shvatiti židovsku knjigu čitajući je kroz naočale grčke kulture.“ Uistinu, nerazumijevanje ili sljepoća na Isusov model učenja rezultat je tog raskola i stoga je ključno za Crkvu vratiti se na tim korijenima. Ili, riječima Abrahama Joshuea Heschela (1963): „Ključno je pitanje za Crkvu odlučiti hoće li potražiti svoje korijene u židovstvu i smatrati sebe nastavkom

Naša je zadaća stoga trostruka. S jedne strane, potrebno je razmotriti je li unutar Staroga zavjeta već postojao nekakav model učenja te u kojoj je mjeri model *učenja* bio razvijen unutar židovske kulture 1. stoljeća. Drugim riječima, što je značilo *činiti učenike* u kontekstu Isusova vremena, odnosno židovske kulture onog vremena? S druge strane, zanima nas nasljeđuje li Isus u svojem djelovanju sa svojim učenicima nešto toga starozavjetnog / židovskog modela učenja ili barem gradi na tome temelju. Odnosno, u kojoj mjeri Isusov model *učenja* odražava model *učenja* prisutan u židovstvu? S treće strane, potrebno je razmotriti kakav je model učenja Isus ostavio svojim učenicima u naslijeđe. Novi nam zavjet pokazuje kako je Isus prakticirao učenje sa svojim učenicima dok je fizički bio prisutan. No, što sad kada Isus više nije fizički s učenicima? Dolazi li do promjene u *formi* i *sadržaju učenja*, ili Isus očekuje da Crkva nastavi prakticirati ono što je on činio? Sve ovo trebalo bi nam pomoći dati odgovor na ključno pitanje: kako bi naše jasnije shvaćanje *učenja* iz židovske perspektive 1. stoljeća trebalo utjecati na *učenje* u današnjim evanđeoskim crkvama.

U tu svrhu u prvome dijelu članka istražiti ćemo modele učenja unutar Staroga zavjeta. U drugome ćemo dijelu rekonstruirati židovski model obrazovanja unutar Isusova vremena, kako bi u trećem dijelu uvidjeli u kojoj mjeri sam Isus koristi taj model ili sustav obrazovanja. Sve to će nam poslužiti da bismo u drugom dijelu članka razmotrili kakav model *učenja* Isus ostavlja svojim učenicima u naslijeđe te utvrdili kako bi rezultati ovog istraživanja trebali utjecati na model *učenja* danas u evanđeoskim crkvama.

1. Učenje u Starome zavjetu

Iako se u Starome zavjetu pojam *učenik* rijetko javlja, ideja *učenja*, tj. odnosa između učitelja i učenika itekako je prisutna. Wilkins (2013, 202) nas informira kako su riječi koje se koriste za termin *učenik* u Starom zavjetu *talmûd* i *limmûd*. Riječ *talmûd* pojavljuje se jedino u 1 Ljet 25,8 i odnosi se na naučnika u glazbenoj naobrazbi. Riječ *limmûd* u Iza 8,16, Izaija koristi za grupu učenika okupljenih oko njega, u Iza 50,4 opisuje *učenje* kao obrazovni proces u kojem je naglašeno govorenje i slušanje te u Iza 54,13, gdje ovaj termin može označavati i Jahvine učenike i učenike ljudskoga gospodara. Unatoč rijetkom nazivlju, Wilkins (2013, 202) tvrdi kako je postojanje odnosa učitelj – učenik dostatno potvrđeno unutar izraelskih društvenih struktura. Primjere takvog odnosa Wilkins vidi u grupi

ili produžetkom judaizma, ili će tražiti svoje korijene u poganskom helenizmu i smatrati sebe antitezom židovstva.“ Ovaj je članak dio tog nastojanja povratka kršćanstva židovskim korijenima kroz prizmu razumijevanja učenja u kontekstu židovstva Isusova vremena.

„proroka povezanih sa Samuelom (1 Sam 19,20-24), proročkim sinovima povezanih s Elizejem (2 Kr 4,1.38; 9,1) prorocima Jeremijom i Baruhom (Jer 36,32), Ezrom i njegovom književničkom tradicijom (Ez 7,6.11) te mudrim savjetnicima povezanim s mudrosnom tradicijom (Izr 22,17; 25,1; Jer 18,18).“² Na temelju toga Wilkins (2013, 202) zaključuje: „Svaka od tih institucija bila je uključena u komunikaciju Božjeg otkrivenja (proroštvo, Zakon, mudrost) i pretpostavljena intima u odnosu ukazuje na obostranu potporu učitelja i učenika u zadaći otkrivanja Božje riječi narodu.“³

Iz ovoga možemo zaključiti kako se u Starom zavjetu rijetko spominje termin *učenik*, no starozavjetni tekstovi nam ostaju polazni temelj za proučavanje *učeništva* koje je postojalo u ono vrijeme. Hirsch (1906) podcrtava da je iz teksta Starog zavjeta vidljivo kako su Židovi smatrali jednim od svojih životnih ciljeva moralno i vjersko podučavati ljude, i to od djetinjstva. Zaista, Bog o Abrahamu kaže: „Njega sam izlučio zato da pouči svoju djecu i svoju buduću obitelj kako će hoditi putem Jahvinim, radeći što je dobro i pravedno“ (Post 18,19a).⁴ Svetkovine i ceremonije održavale su se kako bi se djeci dale vjerske i moralne lekcije (Izl 12,26 i dalje; 13,8.14; Pnz 4,9 i dalje, 6,20 i dalje, 32,7.46). Nakon roditeljske poduke (odnosno poduke skrbnika, ako je dijete raslo u kraljevskoj palači – 2 Kr 10,1.5), dijete su nastavili podučavati profesionalni učitelji (Izr 5,13; Ps 119,99), koje se također nazivalo *mudracima* (Izr 13,20).

Demsky (1978, 163) ističe tri razdoblja u razvoju pristupa učenju. Prvo je bilo razdoblje patrijarha i naseljavanja. Većinu tog razdoblja Izraelci su bili nomadi, a društveno je uređenje bilo organizirano oko obitelji kao glavne zajednice koja je bila primarni nositelj obrazovanja. Sljedeće je bilo razdoblje kraljevstva. U ovom se razdoblju, kroz kralja Davida, izraelska plemenska zajednica preoblikovala u politički neovisnu, centraliziranu monarhiju, što je uvelike utjecalo na sve oblike obrazovanja. U ovom se obliku društvenog uređenja pojavila potreba za profesionalnim učiteljima. Profesionalni učitelji bili su priznati svećenici, a oni su prenosili ljudima vjerske ideale saveza. Treće je bilo razdoblje babilonskog sužanjstva i helenističkih vremena. U tom su razdoblju Židove podučavali pisar Ezra i njegove kolege (Ezr 7,25). Pod Ezrinim je vodstvom narod prihvatio Toru

- 2 “... prophets associated with Samuel (1 Sam 19:20-24), the sons of the prophets associated with Elisha (2 Kings 4:1, 38; 9:1), the writing prophets Jeremiah and Baruch (Jer 36:32), Ezra and the scribal tradition (Ezra 7:6, 11) and the wise counselors within the wisdom tradition (Prov 22:17; 25:1; Jer 18:18).”
- 3 “Each of these institutions was involved in the process of the communication of the revelation of Yahweh (prophecy, law, wisdom), and the suggested intimacy of the relationship indicates mutual support of master and disciple in the task of revealing the word of God to the nation.”
- 4 Ako nije naznačeno drugačije, u ovom se članku citira Biblija u izdanju Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, 1996.

kao centar svojih pojedinačnih života, ali i kao centar zajedničkog života, a počeci programa masovnog obrazovanja prerasli su u nove institucije (Pnz 31,12-13; 2 Ljet 17,7-9).

Možemo, dakle, sa sigurnošću utvrditi kako je pisar Ezra bio važna karika u lancu poučavatelja i razvoja oblika učenja u židovskoj povijesti. Preokreti, koji su nastali u razvoju pristupa poučavanju u trećem razdoblju, povezani su s njegovim imenom i s njegovim djelovanjem. Vratimo li se na starozavjetni tekst, pronaći ćemo biblijsku knjigu koja je naslovljena njegovim imenom. Čitajući tu knjigu, tek ćemo u sedmom poglavlju naići na njega kao osobu i na predstavljanje njegove zadaće. Kidner (1979, 62) nam skreće pozornost na Ezru 7,5, naglašavajući kako taj redak kroz rodoslovlje predstavlja Ezru kao svećenika. Ovaj autor razumije dužinu tog rodoslovlja kao pripremu za upoznavanje prilično značajnog čovjeka, naglašavajući kako Ezrino ime stoji visoko u židovskoj tradiciji – na Ezru se već počelo gledati kao na drugog Mojsija. Ovaj autor zaključuje kako je Ezra doista, više nego bilo tko drugi, Izraelce trajno okarakterizirao kao „ljudе knjige“.

Osim Ezre 7,5, za isticanje biblijskog opisa Ezrinih poučavateljskih karakteristika važan je i Ezra 7,10: „Jer je Ezra nastojao svim srcem proniknuti Zakon Jahvin, vršiti ga i poučavati Izraela u zakonima i običajima.“ Iz ovog retka možemo vidjeti kako je u biblijskom izvještaju o Ezri poučavanje Zakona bilo na trećemu mjestu – prvo je navedeno kako je Ezra nastojao svim srcem proniknuti Zakon Jahvin, prvo ga je nastojao vršiti, a tek je onda taj zakon nastojao *poučavati*. Kinder (1979, 62) čak ovaj redosljed navodi kao tajnu Ezrina trajnog utjecaja, naglašavajući kako je bio osoba koja je svojim primjerom reformirala zakon, budući da je Ezra podučavao ono što je živio.

Uz Ezru, navest ćemo još jedan raniji, izrazito naglašen, primjer učenja u Starom zavjetu. Taj primjer možemo vidjeti u odnosu Ilije i Elizeja. Mnogi starozavjetni proroci imali su učenike. Ilija je uglavnom djelovao sam, no kako se Ilijina služba približavala kraju, došlo je vrijeme za pronalaženje nasljednika. U biblijskom tekstu (1 Kr 19,16) čitamo kako je Bog odredio Elizeja za Ilijina nasljednika. Goldstein (2010, 62) ističe kako je odnos Ilije i Elizeja bio odnos između gospodara i naučnika. Elizej je slijedio Iliju kako bi ga posluživao (1 Kr 19, 19-21) i na taj je način učio od njega. Također, Goldstein (2010, 129-130) ističe Ilijino pripremanje Elizeja kao primjer kako je u učeništvu gospodar dostupan svojim učenicima jer je Ilija svom naučniku pružio trening koji je on trebao kako bi mogao preuzeti proročku službu. Upravo je ta *dostupnost* bila ključna u pripremi i prenošenju službe s Ilije na Elizeja. Može se reći kako je *dostupnost* stvorila *odnos* koji je pak omogućio prikladan *trening* i prenošenje *vodstva*. Da Ilija nije bio dostupan i blizu Elizeja, upitno bi bilo kakav bi imali odnos te kako bi u tom slučaju izgledao Elizejev trening i nasljedovanje.

Budući da se Isus u Novome zavjetu naziva *Ilijom* (Mk 6,15; Lk 9,19), možemo pretpostaviti kako se dio tog naziva zasigurno odnosi i na način na koji je obučavao svoje učenike. Na tom tragu David R. Beck (1997, 24) ističe:

Krug Ilija / Elizej, koji nalazimo u 1 Kr 17 – 2 Kr 13, ima mnoge aspekte koji su paralelni s evanđeljima. Oba su teskta usmjerena na Božjeg čovjeka čiji je život primjer poslušnosti i služenja. Oba govore o putujućoj službi, okupljanju učenika, čudesnim ozdravljenjima, umnažanju hrane i podizanju ljudi iz mrtvih. Oba otkrivaju sukobe s vođama za koje bi čitatelj očekivao da će biti vjerni Jahvi, no oni to nisu. Čudesni završetak također obilježava kraj službe Ilije i Elizeja, što predstavlja paralelu s Isusovom smrću, uskrsnućem i uzašašćem.⁵

Ako spojimo elemente učenja kod Ezre (p(r)oučavanje Pisma) i Ilije (nasljedovanje osobe), dobit ćemo upravo ono što će karakterizirati učenje u židovskoj kulturi Isusova vremena: proučavanje Pisma te nasljedovanje rabina izraženo u tri stupnja obrazovanja. Stoga, okrećemo se upravo toj tematici.

2. Učeništvo u židovskoj kulturi Isusova vremena

U prethodnom smo dijelu ukratko istražili povijest vjerske poduke koju nam pruža Stari zavjet te su navedeni neki od odnosa u kojima je jedna osoba svojim primjerom, dostupnošću, ali i samom podukom podučavala druge. Ovi odnosi učenja i specifične karakteristike tih odnosa pružaju nam uvid u konstantu ideje *učeništva* koja se proteže od samog početka biblijskog teksta. Odnosi na relaciji učenik – učitelj pojavljuju se kroz čitav Stari zavjet premda su sami termini *učeništva*, koji bi te odnose opisivali, razmjerno rijetki. No prije negoli krenemo na učenje povezano s Isusom i njegovim učenicima onako kako se opisuje u tekstu Novog zavjeta, treba se pozabaviti i *učeništvom* unutar kulturnoga konteksta židovstva Isusova vremena. Je li u tadašnjem židovstvu postojala, i ako jest, je li bila njegovana tradicija učenja prenošenjem poduke od jedne osobe nekoj skupini?

Wilkins (1992, 176), primjerice, upozorava na činjenicu da i sama evanđelja upućuju na postojanje različitih tipova pojedinaca koji se nazivaju *učenicima* unutar judaizma 1. stoljeća. Osim Isusovih učenika, evanđelja nam predstavljaju

5 “The Elijah/Elisha cycle of 1 Kings 17 – 2 Kings 13 has many aspects closely paralleling the Gospels. Both focus on the exploits of a man of God whose life is an example of obedience and service. Both narrate an itinerant ministry, a gathering of disciples, miraculous healings, the multiplication of food, and the raising of the dead. Both portray confrontations with leaders the reader would expect to be faithful to Yahweh, but are not. Miraculous occurrences mark the end of the ministry of both Elijah and Elisha that parallel the death, resurrection, and ascension of Jesus.”

učenike farizeja (Mt 22,15-16; Mk 2,18), koji su možda pripadali i akademskim institucijama. Tu su i učenici Ivana Krstitelja (Mk 2,18) i Mojsijevi učenici (Iv 9,24-29), odnosno Židovi, koji su se fokusirali na svoj privilegirani položaj – oni su, naime, bili ti kojima se Bog objavio kroz Mojsija. Dakle, kako je kulturni kontekst rabinskog židovstva, unutar kojeg Isus djeluje, shvaćao *učeništvo*? Govoreći o rabinskom židovstvu, Neusner (2002, vii) ističe:

Rabinsko židovstvo samo sebe predstavlja kao bilježenje otkrivenja koje se sačuvalo i prenosilo lancem tradicije učenja koje su oblikovali ljudi kvalificirani učenjem kroz učenitstvo. Kako bi naglasili svoje podlaganje unutar procesa kolektivne tradicije – ili kako bismo mi to rekli, stvaranje knjige – mudraci su čak sami sebe nazivali „učenicima mudraca“.⁶

Ako je Neusner u pravu, to bi značilo da je u rabinskom judaizmu itekako bilo naglašeno *primanje* i *prenošenje* učenja, što bi pretpostavljalo kako se nešto mijenjalo samo ako je bilo nužno. Tradicija je učenja oblikovana prenošenjem. O karakteristikama kulturnoga konteksta u kojem je Isus živio i značenju učenja od rabina unutar te kulture, Tverberg (2004, 125) ističe:

Isus je živio u duboko religioznoj kulturi koja je visoko cijenila poznavanje Biblije. Rabini su bili uvelike poštovani i bila je čast biti učenik poznatog rabina. Od rabina se očekivalo ne samo da ima široko znanje o Bibliji već i da svojim primjerom pokaže kako živjeti u skladu s Pismima. Učenikov cilj nije bio samo zadobiti rabinovo znanje, već puno važnije, postati poput njega u svom karakteru. Očekivalo se da će učenik, kad sazri, pronijeti učenje svog rabina u zajednicu, dodati tom učenju vlastito razumijevanje te podizati svoje učenike.⁷

Ljudi su od rabina, dakle, očekivali puno jer je podučavao svoje učenike kako tumačiti, ali i kako slijediti Toru. Učenici su se voljno podlagali tom tumačenju jer im je bila čast slijediti rabina. Kako bi ilustrirala čast koju su rabini imali u svojoj zajednici, Tverberg (2012a) nas upozorava kako Mišna ohrabruje ljude

6 “Rabbinic Judaism represents itself as the record of revelation preserved and handed on by a chain of tradition of learning formed by men qualified by learning through discipleship. To underscore their subordination within the process of collective tradition—in our terms, book-making—sages always called themselves ‘disciples of sages.’”

7 “Jesus lived in a deeply religious culture that highly valued biblical understanding. Rabbis were greatly respected, and to be a disciple of a famous rabbi was an honor. Rabbis were expected not only to have a vast knowledge about the Bible, but to show through their exemplary lives how to live by the Scriptures. A disciple’s goal was to gain the rabbi’s knowledge, but even more importantly, to become like him in character. It was expected that when the disciple became mature, he would take his rabbi’s teaching to the community, add his own understanding, and raise up disciples of his own.”

da otvore svoje domove za ugošćivanje putujućih učitelja.⁸ Izreku koja govori o jednom takvom poticaju možemo naći u određenom dijelu Mišne koji se naziva *Pirke Aboth*.⁹ U *Pirke Abothu* 1:4 (Travers, 1945) nailazimo, dakle, na spomenute poticaje, i to u obliku citata Yose ben Yoezera: „Yose sin Yoezerov čovjek iz Crede i Yose sin Yohananov čovjek iz Jeruzalema, primili su [usmenu predaju] od njih. Yose sin Yoezerov znao je reći: ‘Neka tvoj dom bude kuća susreta za mudrace. Sjedi u prašini njihovih nogu i žedno upijaj njihove riječi.’“¹⁰ Tverberg (2012a) nas upućuje da se dio „postani prljav u prašini njihovih nogu“ ponekad prevodi i kao „sjedni usred prašine njegovih nogu” i tumači kao naputak: treba ponizno sjesti do nogu svog učitelja kako bi od njega učio.

Na ovom je mjestu potrebno istaknuti kako se iza ovoga govora o rabinima i učenicima ipak ne nalazi proizvoljno pronalaženje mudraca u čijoj bi se „prašini nogu hodalo“, već se nalazi vrlo određeni sustav židovskog obrazovanja razvijan tijekom povijesti. Kraći pregled funkcioniranja ovog sustava može otkriti unutar kakvog je kulturnog konteksta Isus pozivao svoje učenike i s njima radio. Dakle, unutar židovstva Isusova vremena možemo nazrijeti obrazovanje koje se odvijalo u tri stupnja.

2.1. Bet Sefer i Bet Talmud

Tri stupnja u kojima se odvijalo obrazovanje unutar židovstva Isusova vremena nazvana su: *Bet Sefer*, *Bet Talmud* i *Bet Midrash*. Svaki je od njih obuhvaćao određeni uzrast židovskih dječaka (premda među različitim autorima postoji neslaganje vezano uz točne godine djece koja se uključuju u određen stupanj obrazovanja) i imao je predviđeno gradivo koje se trebalo svladati do završetka tog stupnja. Također, za svaki je stupanj predviđen specifičan način učenja.

- 8 Mišna je dokument judaizma iz otprilike 200. godine, i to jedini, izuzev Biblije, koji stoji sam za sebe i koji je autoritativan. Mišna je predmet mnogih komentara (Tosefta kao kolekcija komplementarnih pravila i dva Talmuda), međutim, ona sama nije organizirana kao komentar Pismu (usp. Neusner 2002, 79).
- 9 *Pirke Aboth* ili *Aboth* je kratak, ali, unutar židovske kulture, jako važan traktat Mišne (usp. Travers 1945). Mišna je organizirana u šest velikih odjeljaka. Svaki pojedini odjeljak ponovno je podijeljen u ekspozicije na određenu temu, a te ekspozicije nazivaju se traktati (usp. Neusner 2002, 79). *Pirke Aboth* je traktat koji sadrži izreke raznih učitelja (za neke znamo koji su, a drugi su anonimni). U organiziranju ovih izreka ne postoji određeni sustav, niti jedinstveno gledište, što čitateljima omogućava stvaranje vlastitih dojmova o tekstu (usp. Travers 1945).
- 10 “Yossei the son of Yoezer of Tzreidah, and Yossei the son of Yochanan of Jerusalem, received the tradition from them. Yossei the son of Yoezer of Tzreidah would say: ‘Let your home be a meeting place for the wise; dust yourself in the soil of their feet, and drink thirstily of their words.’”

Započet ćemo kronološki prvim, *Bet Seferom*. Oluikpe (2015, 119) nas uvodi u ovaj početni proces učenja navodeći kako se uglavnom odigravao u sinagogi. Značenje tog naziva, *Bet Sefer*, znači *Kuća knjige*. U *Bet Seferu* je fokus bio na čitanju, pisanju i pamćenju Tore, a uzrast je djece bio od pete ili šeste do desete godine. Židovska enciklopedija pak navodi kako je *Bet Sefer* zapravo uspostavljen kasnije nego škole za daljnje obrazovanje (npr. *bet Midrash*), oko 100. g. pr. Kr., u Jeruzalemu, i kako su tek nakon toga službeno uvedene za dobrobit sve djece (usp. Jastrow i Kohler 1906).

Sljedeći je *Bet Talmud*. Oluikpe (2015, 119) dalje navodi kako od desete do dvanaeste godine dijete svoje formalno obrazovanje nastavlja u *Bet Talmudu*. Značenje ovog naziva je *Kuća učenja*. Sadržaj učenja na ovom stupnju bile su usmene interpretacije Tore i ostatak židovskih spisa.¹¹ Blomberg (1992, 247) navodi kako je metodologija obaveznoga osnovnog učenja za dječake do otprilike dvanaeste godine gotovo isključivo bilo učenje napamet. S dvanaest godina dječak je postao odrastao u vjerskome smislu kroz ceremoniju *bar mitzvah* („sin zapovijedi, odnosno Zakona”) (usp. Oluikpe 2015, 119).

2.2. Bet Midrash – sadržaj i cilj učenja

Zadnja stepenica u židovskom sustavu obrazovanja zvala se *Bet Midrash*. O ovoj razini obrazovanja Oluikpe (2015, 119) kaže:

Nakon dvanaeste ili trinaeste godine, nadareni učenici pridruživali bi se u *Bet Midrash* (*Kući učenja*), gdje je fokus bio na još intenzivnijem razumijevanju i primjeni Tore i usmene predaje na svakodnevni život. Pouka se odvijala pod nadzorom poznatog rabina. Učenik bi se, koji se zvao *talmid*, kao dio svog obrazovanja priklonio rabinu te bi putovao s njim. Njegov je cilj bio postati poput rabina i učiti njegov nauk sve dokle ga ne bi usvojio... To se nastavljalo sve dokle god ne bi postao rabin ili pismoznanc u dobi od trideset godina. Bez treninga u *Bet Midrashu*, osoba ne bi mogla biti prepoznata kao ona koja ima formalno obrazovanje. Iako se čini kako su prve dvije razine obrazovanja (osnovna škola) za prosječnog židovskog dječaka bile pristupačne i dostupne, treća je razina (visoko obrazovanje / rabinske akademije) čini se bila za dje-

11 Općenito se pretpostavlja kako proučavanje Mišne započinje u *Bet Talmudu*, drugom stupnju osnovnog obrazovanja. Horbury (1999, 85) izriče svoje sumnje u tu postavku, navodeći da su izvori začuđujuće neodređeni kad se radi o kurikulumu *Bet Talmuda*. Izvori nam govore da je ova razina obrazovanja bila posvećena proučavanju usmene Tore, što je moglo označavati cjelovitije i dublje proučavanje Biblije. Rabini su možda pokušali pretvoriti više razine osnovnog obrazovanja u određeni uvod i pripremu za *Bet Midrash*, ali upitno je koliko je ozbiljno proučavanje halahe moglo započeti prije početka *Bet Midrasha* (usp. Horbury 1999, 85). Naziv dolazi od glagola *halah* (hodati) jer označava slijedenje židovskog Zakona. Ovaj se pojam također nekad odnosi i na odredbu iz sustava halahe (usp. Da-Don 2018, 736).

čake koji su bili inteligentni, talentirani i koji su dolazili iz dobrostojećih domova.¹²

Govoreći o ovoj razini obrazovanja, Lancaster (2006, 52-53) ističe četiri ključna zadatka svakog učenika, izričito navodeći kako baš ti zadaci opisuju kulturni kontekst učenja u evanđeljima. Prvi je zadatak bio pamtiti učiteljeve riječi jer je proces usmene predaje bio jedini oblik komunikacije među generacijama. Veliki rabini i učitelji Tore farizejskog judaizma 1. stoljeća nisu pisali svitke niti su sastavljali knjige za svoje učenike. Koji je bio razlog tomu? Ne bismo ga trebali tražiti u preispitivanju njihove sposobnosti jer daleko od toga da su rabini i učitelji Tore bili nepismeni. Postojao je drugi razlog zbog kojeg nisu pisali svitke, a on se mora potražiti u njihovu pogledu na svijet. Za njih je, jednostavno, oblik pisanih djela bio rezerviran samo za Pisma. A njihova su učenja bila namijenjena usmenom prenošenju. Njihovi su učenici učili tako što bi pamtili njihove riječi. Drugi je zadatak bio naučiti tradicije i interpretacije svojih učitelja jer se očekivalo da učenik nasljeđuje svog učitelja i u tom pogledu. Stoga, učenik je gledao na koji način njegov učitelj drži subotu, na koji način posti, moli, na koji način izgovara blagoslov hrane i slično. Treći je zadatak bio imitirati učiteljeva djela: djelovanje, riječi, ponašanje. I, konačno, četvrti je zadatak bio podizanje vlastitih učenika.

2.3. Zaključno o židovskoj pozadini učenja

U zaključku ovog dijela možemo reći da je učenje već postojalo u židovstvu Isusova vremena. U Starom se zavjetu ono izrijekom rijetko spominje, no prisutno je kroz starozavjetnu povijest, i to prvo kao važan običaj. Nakon toga postaje nešto što su obavljali profesionalci, a zatim, pod Ezrinim vodstvom, učenje u jednom trenutku čak prerasta u masovno obrazovanje u čijem se središtu nalazi poznavanje i pamćenje Pisma. To će kasnije uvelike karakterizirati prva dva stupnja obrazovanja *Bet Sefer* i *Bet Talmud*, što nam pak otkriva kako Isus djeluje u kontekstu unutar kojeg postoji zavidna razina poznavanja Pisma (i to ne samo od

12 "After twelve or thirteen, gifted students joined the *Beth Midrash* ("House of Study") where the focus was understanding and applying the Torah and oral tradition to daily life in a more intense way. Study was conducted under a famous rabbi. The student, usually called a *talmid* (disciple), would attach himself to and travel with the rabbi as part of his education. His goal was to become like his rabbi and learn his *halakoth* until he internalized it...This continued until he became a full-fledged rabbi or scribe at the age of thirty. Without training at the *Beth Midrash*, a man could not be recognized as formally educated. Though the first two stages (elementary schools) seemed to have been affordable and accessible to the average Jewish boy, the third stage (higher schools/rabbinic academies) seemed to be for boys who were intelligent, talented and from well-to-do homes."

strane „profesionalaca“ već i običnog puka). Starozavjetno učenje u bliskom odnosu učitelja i učenika (kao što su to bili Ilija i Elizej) također nam pokazuje narav učenja kakvu kasnije prepoznamo u Isusovu djelovanju s učenicima. Upravo ovakvo učenje unutar bliskog odnosa u kojem učitelj poučava, ne samo riječju nego i primjerom, prepoznamo u trećem stupnju rabinskog obrazovanja, *Bet Midrashu*.

Sve nam to oslikava kulturološku pozadinu učenja u koju se Isus rađa i koja je, u trenutku kad se pojavljuje na sceni, već u velikoj mjeri poznata i razvijena. To nam pak omogućuje uvidjeti u kojoj mjeri Isus istu kulturološku pozadinu učenja koristi u svojem djelovanju s prvim učenicima. Ovime se ne želi reći kako u pokušaju da budemo Isusovi učenici trebamo oponašati židovsku kulturu. Naprotiv, istraživanje u kojoj mjeri Isusovo djelovanje odražava postojeći kulturni kontekst pomaže nam prije svega razumjeti što i kako Isus djeluje kako bi ga potom mogli bolje nasljedovati u onom kulturnome kontekstu u kojem se nalazimo. Razumjeti što je unutar postojeće kulture prvim Isusovim učenicima podrazumijevalo odgovor na Isusov poziv za učenje, ključna je stvar za nas danas jer njima tada, za razliku od nas, nisu bila potrebna kontekstualna objašnjenja što učenje jest i kako izgleda proces obrazovanja.

3. Isus i židovski model učenja

Budući da se u ovome dijelu bavimo Isusovim odnosom prema židovskom modelu učenja, bit će nam važno razumjeti što kaže Ray Vander Laan (Tverberg 2012b, 10):

Od početka je Bog odlučio govoriti i djelovati u kontekstu ljudske kulture, stoga nije iznenađujuće što je i njegov Sin radio isto. Isus je živio kao Židov, govorio je kao Židov i štovao je kao Židov. Njegove riječi, djela i metode poučavanja bile su u skladu s običajima, tradicijama i praksama semitske kulture unutar koje je bio rođen.¹³

I budući da je u Isusovo vrijeme određeni način poučavanja već bio uvriježen unutar židovske kulture, možemo se zapitati je li Isus slijedio tu kulturu u poučavanju svojih učenika. Ako jest, u kojoj mjeri to činio? No budući da je odrađao kao židovski dječak, nameće nam se i pitanje u kojoj mjeri i sam prošao židovski model obrazovanja koji se provodio u tri stupnja.

13 “From the beginning, God chose to speak and act within the context of human culture, so it is no surprise that his Son would do the same. Jesus lived like a Jew, talked like a Jew, and worshiped like a Jew. His words, actions, and teaching methods were in keeping with the customs, traditions, and practices of the Semitic culture into which he was born.”

3.1. Isus kao rabin?

U razmatranju ove tematike moramo krenuti od kraja, tj. od ideje Isusa kao rabina. Značajno je da Isusa nazivaju rabinom različite skupine ljudi: njegovi učenici (Mk 4,38 i 9,38), običan narod koji ga je čuo kako govori (Mk 9,17), učitelji Zakona (Mt 22,35-36), farizeji (Lk 19,39), saduceji (Lk 20,27-28), bogataši (Mt 19,16) itd. Dakle, osim što je Isus sam sebe tako nazivao, tako su ga nazivali i oni koji su ga podržavali, ali i njegovi suparnici (usp. Evans 2007, 48). I ne samo što je Isus bio rabin, on je bio rabin s autoritetom (Mt 7,29).

No osim same titule, Isus se i ponaša kao rabin. Evans (2002, 27) ističe: „Isus je naglašavao Toru, temeljeći svoju teologiju i život na njoj. Poučavao je i razmišljao unutar okvira čistoće i židovske pobožnosti (uključujući narodnu mudrost) i nastojao je postići obnovu Izraela.“¹⁴ Woods (2005, 3) također ističe kako je Isus, kao što je i bilo uobičajeno za židovsku rabinsku tradiciju, podučavao na otvorenome (Mt 5,1; Lk 6,17; Mk 2,13, 6,34-36; Lk 5,3). Zatim, navodi i slučaj žene koja je bila izliječena od svog krvarenja nakon što je dotakla rese (heb. *tsitsiyot*) Isusova ogrtača (Mt 9,20) te kako su i mnogi drugi pokušali dotaknuti rese njegova ogrtača kako bi ozdravili od svojih bolesti (Mk 6,56). Za ovog autora, nošenje resa upućuje na Njegovo predano pridržavanje Tore, navodeći kako bi ljudi brzo postali sumnjičavi u Isusovo učenje da Njegovo nošenje resa nije bilo povezano s Njegovim prijanjanjem uz Mojsijev zakon. Jer, Jahve je bio rekao Mojsiju: „Govori Izraelcima i reci im: ‘Neka od naraštaja do naraštaja prave rese na skutovima svojih haljina, a za resu svakoga skuta neka privezuju ljubičastu vrpču’“ (Br 15,38).

Ono što nas, dakle, može prikloniti zaključku kako je Isus uistinu bio rabin, mnogi su načini djelovanja koje je koristio u svojoj službi, poput nošenja resa na ogrtaču, načina na koji je podučavao, pa čak i načina na koje je raspravljao o Tori. Treba naglasiti kako, kroz čitav Novi zavjet, Isusu pristupaju kao rabinu i na taj ga način i oslovljavaju, bez obzira na to jesu li Njegovi sljedbenici ili nisu. Sljedeća činjenica, koja bi govorila u prilog tomu da je Isus bio rabin, Njegovo je podučavanje grupe učenika na način koji se primjenjivao u *Bet Midrash*. Naime, on je provodio s njima više godina u podučavanju primjerom i riječju, živeći svoj život pred njihovim očima.

Autori Evans (2007, 48) i Woods (2005, 2) nude nam rješenje vezano uz titulu *rabin*, tumačeći kako je bila neslužbena u dane prije uništenja Hrama (70. g. po. Kr.) te kako do tada ne upućuje na formalno obrazovanje u književničkom znanju. Dakle, u Isusovo doba, rabin nije bio formalni vođa vjerske zajednice ili

14 “Jesus emphasized Torah, indeed grounded his theology and lifestyle in it. He thought and taught in a framework of purity and Jewish piety (including folk wisdom) and looked for the restoration of Israel.”

sinagoge, kao što danas shvaćamo tu ulogu. Tada je to bio počasni termin za one koji su tumačili i podučavali Stari zavjet. Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je Isus uistinu bio rabin.

Ova zadnja tvrdnja otvara pak drugo pitanje: u kojoj je mjeri sam Isus prošao postojeći obrazovni sustav svoga vremena? Nažalost, Biblija nam ne daje izričite i jasne odgovore na to pitanje, tako da se rasprava o ovoj temi temelji na pretpostavkama. No činjenica da je Isus od strane drugih prepoznat kao rabin, podrazumijeva da je u nekoj mjeri i sam bio „proizvod“ svoga vremena. Oluikpe (2015, 120) logički zaključuje kako ga je bilo važno podučiti Tori jer je bio židovski dječak. To bi, u ovom kontekstu, podrazumijevalo i da je prošao obrazovni sustav prethodno ocrtan. Jer, iako su informacije o Isusovu djetinjstvu oskudne, neke se stvari mogu jasno zaključiti iz Novog zavjeta. Ipak, neki se autori ne bi složili s tvrdnjom kako je Isus prošao tri stupnja židovskog obrazovanja. Tako se, primjerice, Evans (2007, 54) bavi pitanjem je li Isus uopće bio pismen. Iako zaključuje kako je velika vjerojatnost da Isus je bio pismen, svejedno naglašava kako se tu, naravno, ne radi o pismenosti u profesionalnom ili pisarskom, nego u čisto funkcionalnom smislu.

Koje nam informacije o ovoj temi pruža Novi zavjet? Jedini izvor informacija o Isusovu djetinjstvu je Lukino evanđelje. Zanimljivo je da Oluikpe (2015, 120), govoreći o tome kako nam Evanđelje po Luki pokazuje da je Isus odgajan kao i svi ostali židovski dječaci, naglašava da je Isus uz pomoć svojih roditelja odrastao u skladu sa svojim kulturalnim kontekstom. Ovaj autor na ovome mjestu navodi i obrezanje i prinašanje (Lk 2,21-24), slavljenje Pashe (Lk 2,41) te navodi da su njegovi roditelji radili sve „po zakonu Gospodnjem“ (Lk 2,39-40). Svakako, na temelju Iv 7,15, moguće je utvrditi kako Isus nije prošao formalno obrazovanje u židovstvu (sva tri stupnja), ali Oluikpe (2015, 115) zanimljivo postavlja stvari kazavši: „Isus je bio smatran kao netko tko nema formalno obrazovanje (Iv 7,15). Međutim, Biblija potvrđuje kako je očitovao znanje i mudrost koja je bila superiornija od onih koji su imali formalno rabinsko obrazovanje onoga vremena (Lk 2,46-47).“¹⁵ Upravo nam Evanđelje po Luki 2,46, u kojem čitamo kako su Isusovi roditelji pronašli Isusa da nakon tri dana u hramu „sjedi među učiteljima, sluša ih i postavlja im pitanja“, neodoljivo nalikuje na način učenja zvan „rabinski dijalog“ koji je karakteristika židovskog obrazovanja. Isus, kao dvanaestogodišnji dječak, ne bi mogao sudjelovati u tome da nije poznao Pisma i „tehniku“ takvog načina razgovora.

I što nam preostaje kao odgovor na pitanje u kojoj je mjeri sam Isus prošao postojeći obrazovni sustav svoga vremena? Pretpostavljamo da većina kršćana,

15 “Jesus was identified as one who had no formal learning (John 7:15). Yet the Bible confirms that He manifested knowledge and teaching that was superior to those of formal rabbinical religious education of His time (Luke 2:46,47).”

polazeći od ideje da je Isus Bog, smatra kako se Isus „rodio“ sa svim tim znanjem. Nije morao učiti i truditi se oko svega toga, već se koristi argument „nadnaravnosti“ u svrhu pojašnjavanja Isusa kao rabina. No takav stav otvara mnoga druga teška pitanja. Druga je mogućnost reći kako je Isus barem prošao prvu razinu obrazovanja, i za to nam kao dokaz može poslužiti tekst iz Lk 2,46. No sve više od toga, stvar je spekulacije. Oluikpe (2015, 121) dopušta (prema Iv 7,15) da je Isus možda i prošao prva dva stupnja židovskoga formalnog obrazovanja svoga vremena (*Bet Sefer* i *Bet Talmud*), ali tvrdi kako je jasno da nije bio uključen u zadnji i najvažniji dio (*Bet Midrash*) koji ga je mogao odrediti kao onoga koji je „učio Pisma“. Vander Laan, međutim, naglašava mogućnost da je Isus učio pod nekim rabinom iako se to izričito ne spominje u Pismu. Ovakav zaključak Vander Laan izvodi iz činjenice da je Isus proveo vrijeme s Ivanom Krstiteljem, koji je bio rabin (Iv 3,22-26; 4,1-3), te iz činjenica da su Isus i njegovi učenici krstili, što bi moglo sugerirati mogućnost da su Isus i Ivan zajednički učili ili s istim učiteljem (usp. Vander Laan 2006).

U svakom slučaju, ne možemo biti sigurni je li Isus ikad pohađao *Bet Midrash* i tako *službeno* postao rabin. Ipak, velika je vjerojatnost da je prošao *Bet Sefer* i *Bet Talmud*. No sama činjenica da je naširoko bio prepoznat i prihvaćen kao jedan od rabina, koji ima svoje učenike, podrazumijeva kako je Isus morao proći određeni obrazovni proces ne bi li bio na taj način u očima ljudi prepoznat i prihvaćen.

3.2. Isusovo podučavanje prema židovskome modelu rabin – učenici

Premda je, dakle, Isus bio sasvim drugačiji rabin, svoje je učenike podučavao prema židovskom modelu stvaranja učenika. Kao što je prethodno prikazano, učeništvo je u židovstvu imalo specifičnu formu i sadržaj i bilo je organizirano u tri stupnja obrazovanja. Lancaster (2006, 50-51) zanimljivo povezuje treći stupanj s Isusovom izjavom: „U judaizmu u vrijeme apostola, zadaća je učenika bila jasno shvaćena. Zadaća učenika bila je postati poput svog učitelja. I stoga nam Luka donosi sljedeći zapis: ‘Svaki [učenik], koji je potpuno poučen, bit će ravan svome učitelju’ (6,40). U svojoj je osnovi učeništvo umjetnost oponašanja. Riječ je o umjetnosti hodanja za učiteljem.“¹⁶ Kao što smo već vidjeli, na toj se razini podrazumijevalo da učenik na ovom stupnju imitira rabina, poštuje ga i slijedi kamo god on ide. No taj je odnos učenja podrazumijevao i odnos gospodara i učenika, koji je svom učitelju bio gotovo poput sluge. Tverberg (2004, 126) to jasno ilustrira:

16 “In Judaism in the days of the apostles, the job of a disciple was well understood. A disciple’s job was to become like his or her teacher. So it is written for us in the Gospel of Luke, ‘Every [disciple], after he has been fully trained, will be like his teacher’ (6:40). At its simplest, discipleship is the art of imitation. It is the art of walking after a teacher.”

Od učenika se očekivalo da napusti svoju obitelj i posao te se pridruži rabinu u njegovu strogom načinu života. Učenici bi živjeli s rabinom 24 sata dnevno, hodali bi od grada do grada, poučavali, radili, jeli i studirali. Raspravljali bi o Pismima i primjenjivali ih na svoje živote. Učenici su, također, trebali biti rabinove sluge, podlažući se njegovu autoritetu i služeći njegovim potrebama. Uistinu, riječ „rabbi“ znači „moj gospodar“ i riječ je o pojmu koji je bio izrazito cijenjen.¹⁷

Učeniku je bio cilj, putujući sa svojim rabinom, učiti razumjeti, ali i učiti primjenjivati Toru. Ovaj bi proces završio time da učenik postane i sam rabin. Kroz sam ovaj opis možemo vidjeti teško zaobilazne sličnosti između načina na koji je rabin podizao svoje učenike u *Bet Midrashu* i Isusova načina ophođenja s prvim učenicima.

Vraćajući se unatrag na odnose između učenika i učitelja, koji se pojavljuju još u Starom zavjetu, naišli smo na primjer Ilije i Elizeja. Utvrdili smo da je za taj odnos učenja i prenošenja vodstva bilo karakteristično što je Ilija bio dostupan Elizeju. Upravo je ta dostupnost, koju oblik učenja slijeđenjem, promatranjem, ali i imitiranjem učitelja omogućava, bila karakteristična za učenje na trećem stupnju židovskog obrazovanja. No važno je naglasiti kako ova dostupnost možda i ne bi bila toliko ključna u podučavanju kad bi se ono sastojalo od pukog prenošenja informacija. Goldstein (2010, 129) naglašava koliko je Isusu bilo važno biti dostupan svojim učenicima:

Isus je pokazao dostupnost svojim učenicima tako što je neprestano bio s njima u razdoblju od tri godine. Živeći s dvanaest apostola, on je bio primjer vjere u praksi. Pouke koje je davao nisu bile samo lekcije; naprotiv, te su se lekcije primjenjivale na životna iskustva Dvanaestorice. On je hodao s njima, jeo s njima i dijelio je njihove kušnje i borbe. Zajedno su putovali sve do toga gorkog dana na Golgoti i dana Isusova uznesenja s Maslinske gore.¹⁸

Ako proučimo redak Evanđelja po Marku 3,14 u prijevodu Duda Fućak: „I ustanovi Dvanaesticu da budu s njime i da ih šalje propovijedati“, vidjet ćemo

17 “A disciple was expected to leave his family and job to join the rabbi in his austere lifestyle. Disciples would live with the rabbi twenty-four hours a day, walking from town to town, teaching, working, eating, and studying. They would discuss the Scriptures and apply them to their lives. The disciples were also supposed to be the rabbi’s servants, submitting to his authority while they served his needs. Indeed, the word ‘rabbi’ means ‘my master,’ and was a term of great respect.”

18 “Jesus demonstrated availability to his disciples by his continual presence with them for a three-year period. By living with the twelve apostles, he modeled faith in practice. The teachings he gave them were not merely lectures; instead, these lessons applied to the life experiences of the twelve. He walked with them, ate with them, and shared in their trials and struggles. Together they traveled until the bitter day at Calvary and the day of Jesus’ ascension at the Mount of Olives.”

Isusovu želju da svojim učenicima bude dostupan – „da budu s njime“, no istovremeno, njegovu namjeru da svoje učenike pošalje u misiju. Ovaj nam redak također pokazuje ideju zajedništva (heb. *chaverim*) među jezgrom učenika, a Lancaster (2006, 54-55) nam pojašnjava kako ta ideja dolazi od farizejskih škola. Bivin (2004) zaključuje kako se, upravo radi toga obiteljskog odnosa, u kojem je učitelj postao kao otac svom učeniku, vjerojatno i uvriježilo upotrebljavanje riječi *Abba* u oslovljavanju učitelja, što je bila upravo ona praksa kojoj se Isus protivio (Mt 23,8-9).

Međutim, Isusovo djelovanje u nekim dijelovima odudara od prakse njegova vremena. Prvo, tu je način na koji Isus bira svoje učenike. Uobičajena je praksa onog vremena bila da mladić koji želi biti nečiji učenik potraži rabina kojeg želi slijediti (što je bilo moguće jedino ako mu rabin to dopusti). Isus je sam išao tražiti svoje učenike, time razbijajući zadani obrazac onog vremena (usp. Vander Laan 2019). U evanđeljima čitamo kako Isus poziva svoje učenike usred njihova svakodnevnog posla. Evanđelje po Marku nas, primjerice, izvještava kako je Isusov poziv Šimunu i Andriji bio sadržan u jednoj rečenici upućenoj braći dok su bacali mrežu u more: „Hajdete za mnom, i učinit ću vas ribarima ljudi!“ (Mk 1,17). Njihova nam je reakcija odmah dana u sljedećem retku: „Oni odmah ostaviše mreže i pođoše za njim.“ (Mk 1,18). Premda ovu zgodu, toliko puta propovijedanu i analiziranu, već možemo smatrati sasvim razumljivom, ona nam može biti jasnija ako je promotrimo unutar kulturnoga konteksta. Ako je Isus bio rabin, a rabine se molilo da dopuste stupanje u odnos poučavanja, ne bi li židovskim ribarima bila iznimna čast čuti njegov poziv na učenje? Bivin (1988) nas upozorava na još jednu činjenicu koja upućuje na to da Isusovi učenici shvaćaju što im govori kad ih poziva. Oni shvaćaju da njihov odgovor na njegov poziv uključuje čast, ali i velika odricanja. Jer, ono što su Isusovi učenici trebali podnijeti nije bilo ništa drugačije od onog što su trebali podnijeti učenici drugih mudraca 1. stoljeća, a to su teškoće odvajanja od svakodnevnog života kako bi slijedili rabina. U svjetlu svega navedenog, možemo vidjeti kako kulturni kontekst onog vremena osvijetljava dodatne konotacije Isusova poziva upućenog učenicima – on njih zove, umjesto da oni dolaze njemu i traže dozvolu da ga slijede. No kontekst nam pomaže shvatiti i što je učenicima taj Isusov poziv unaprijed mogao podrazumijevati – i čast i odricanje.

Drugo, možda važnija stvar od načina biranja svojih učenika, bila je ta *koga* je Isus odabrao. Ni jedan od Isusovih učenika nije imao istaknuto mjesto u sinagogi, niti je pripadao svećenstvu. Većinom su to bili obični radnici, koji su prošli kroz *Bet Sefer* i moguće kroz *Bet Talmud*, no zasigurno nisu išli dalje u *Bet Midrash*. Međutim, ako na temelju kulturnoga konteksta onog vremena pretpostavimo da su Isusovi učenici prošli barem kroz *Bet Sefer*, to bi značilo da nisu bili potpuni početnici u poznavanju hebrejske Biblije. To bi ih pripremilo za napredniju ra-

zinu učenja koju bi onda Isus s njima mogao prakticirati – konkretno, za *Bet Midrash*.¹⁹

3.3. Zaključno o Isusu i židovskom modelu učenja

Do sada smo mogli vidjeti kako je *učenje* kao pojam, pa čak i kao sustav postojalo u kulturnom kontekstu unutar kojeg se rodio Isus. To nam, međutim, ne bi značilo ništa kada bismo otkrili da je njegov način djelovanja bio potpuno nepovezan s kulturom unutar koje je živio. No proučavajući njegovo odrastanje i moguće obrazovanje, možemo uočiti sličnosti s obrazovanjem koje je postojalo u židovskoj kulturi onog vremena. Iako nigdje u Novom zavjetu ne možemo izriječno pročitati da je Isus prošao tri stupnja obrazovanja, ipak možemo primijetiti nezaobilazne sličnosti.

Također, ključno je bilo na ovome mjestu u članku vidjeti do koje je mjere njegov način podučavanja i ophođenja s učenicima bio sukladan trećem stupnju židovskog obrazovanja. Isusovi su učenici, kao i učenici židovskih rabina 1. stoljeća, napuštali svoju svakodnevicu i učili u bliskom odnosu s rabinom, slijedeći ga, slušajući ga i imitirajući ga. Iako u nekim stvarima u pogledu učenja Isus odudara od svog vremena, ono što je ipak, čini se, konstanta u biblijskom pogledu na učenje jest zajedništvo i bliskost učenika s učiteljem, za koju vidimo da je Isus posebno njegovao.

Sve ovo što smo do sada istražili pomaže nam uvidjeti važnost činjenice da je Isusova zadnja zapovijed učenicima, barem prema Evanđelju po Mateju, bila ta da idu i da od drugih ljudi čine učenike. Stoga, opravdano je zaključiti kako je učenje trebalo biti glavni temelj svemu što su apostoli činili jer su i oni sami tijekom tri godine Isusove službe imali prilike učiti od njega. Goldstein (2010, 71), stoga, ističe kako su tih „dvanaestorica različitih ljudi mogli napraviti takav utjecaj na njihov svijet i osigurati da se Isusovo naslijeđe i poruka održe, baš radi toga što su bili pripremljeni kako treba.“²⁰ I upravo će ta tranzicija s procesa učenja s Isusom na stvaranje novih učenika nakon njegova odlaska biti predmet sljedećeg dijela članka.

19 Ključno je napomenuti da se pouka u *Bet Seferu* i *Bet Talmudu* (razine obrazovanja gdje je primaran naglasak na učenju i poznavanju Pisma) događa kada su djeca u dobi od 5 do 15 godina. Zašto je ovo važno? Zato što je to razdoblje života kada osoba nema obvezu rada (posla), imanja i održavanja obitelji. I upravo je to ključno razdoblje u kojem se u židovstvu odvija učenje i postavljaju temelji za one koji će eventualno ići u *Bet Midrash*. Ovo će nam biti važno kada budemo raspravljali o poganima koji postaju vjernici te potrebi njihova obrazovanja u pogledu poznavanja Pisma.

20 “Twelve diverse men could make such an impact on their world and ensure that the legacy and message of Jesus would endure, because they were properly prepared.”

Literatura

- Beck, David R. 1997. *The Discipleship Paradigm: Readers and Anonymous Characters in the Fourth Gospel*. Leiden: Brill.
- Bivin, David N. 1988. First-century Discipleship. <https://www.jerusalemerspective.com/555/> (pristupljeno 5.4.2018.).
- Bivin, David N. 2004. Call No Man 'Father'. <https://www.jerusalemerspective.com/8741/> (pristupljeno 7.4.2018.).
- Blomberg, C. L. 1992. Form Criticism. U: Joel B. Green et al, ur. *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: InterVarsity Press. 243-250.
- Da-Don, Kotel. 2009. *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*. Zagreb: Profil.
- Demsky, Aaron. 1978. Education (Jewish). In the Biblical Period. U: Cecil Roth, Geoffrey Wigoder, Raphael Posner, Louis I. Rabinowitz, ur. *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem. Keter Publishing. 382-386.
- Evans, Craig A. 2007. Jewish Scripture and the Literacy of Jesus. U: Evans, Craig A. i William H. Brackney, ur. *From Biblical Criticism to biblical Faith. Essays in honor of Lee Martin McDonald*. 41-54.
- Evans, Craig A. 2014. *From Jesus to the Church. The First generation of Christians*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Evans, Craig, A. 2002. The Misplaced Jesus. Interpreting Jesus in a Judaic Context. U: Chilton, Bruce, Craig A. Evans i Jacob Neusner, ur. *The Missing Jesus: Rabbinic Judaism and the New Testament*. Boston: Brill Academic Publishers. 11-39.
- Goldstein, Efraim. 2010. The Common Characteristics of the Mentors of New Believers in Jesus in Israel. Doktorski rad. Faculty of Asbury Theological Seminary. 177 str.
- Heschel, Abraham J. 1963. Protestant Renewal: A Jewish View. *Christian Century* 4:1501-1504.
- Hirsch, Emil G., Kaufmann Kohler, Richard Gottheil, M. Gudemann, Cyrus Adler, Gotthard Deutsch, Joseph Jacobs. 1906. Education. U: Jewish Encyclopedia, Kindle edition. Ur. Isidore Singer, <https://www.amazon.com/Jewish-Encyclopedia-1906-Isidore-Singer-ebook/dp/B01K2CBAKE> (pristupljeno 27. srpnja 2018.).
- Horbury, William. 1999. *Hebrew Study from Ezra to Ben-Yehuda*. Edinburgh: T & T Clark Ltd.
- Kinder, Derek. 1979. *Ezra and Nehemiah. An Introduction and Commentary*. Madison: InterVarsity Press.
- Lancaster, D. Thomas. 2006. *King of the Jews: Resurrecting the Jewish Jesus*. Lit-

tleton: First Fruits of Zion.

Neusner, Jacob. 2002. *The Four Stages of Rabbinic Judaism*. New York: Taylor & Francis e-Library.

Oluikpe, Ikechukwu Michael. 2015. Jesus and Rabbinic Schools: Implications for Adventist Education. *Asia-Africa Journal of Mission and Ministry* Vol. 11. 115-136.

Travers, Herford. ur. 1945. *Pirke Aboth. The Ethics of Talmud: Sayings of the Fathers*. New York: Schocken Books.

Tverberg, Lois. 2004. *Listening to the Language of the Bible: Hearing It Through Jesus' Ears*. Holland: En-Gedi Resource Center.

Tverberg, Lois. 2012a. *Covered in the Dust of Your Rabbi: An Urban Legend?* <https://www.jerusalemerspective.com/4021/> (pristupljeno 10.4.2018.).

Tverberg, Lois. 2012b. *Walking in the Dust of Rabbi Jesus*. Grand Rapids: Zondervan.

Vander Laan, Ray. 2006. *In the Dust of the Rabbi Discovery Guide: Learning to Live as Jesus Lived*. Grand Rapids: Zondervan.

Vander Laan, Ray. 2019. To be a Talmid. <https://www.thatttheworldmayknow.com/to-be-a-talmid> (pristupljeno 20.4.2019.).

Wilkins, M. J. 1992. Disciples. U: Joel B. Green et al, ur. *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: InterVarsity Press. 176-182.

Woods, Laurie. 2005. Jesus at home in Judaism. <https://resource.acu.edu.au/gehall/fcf-woods.pdf> (pristupljeno 20.4.2019.).

Martina Gracin and Ervin Budiselić

Discipleship in the Context of Judaism in Jesus' Time - Part I

Abstract

The usage of the terms “disciple” and “discipleship” are very common among evangelical Christians and meanings of these terms seem self-evident. However, although these circles adopted such language, he was already present in the Jewish culture of Jesus' time. The purpose and the goal of this article is to analyze the concept of discipleship in its original context and see how much the meaning of this term is removed from the meaning that this term has today. This topic we will address in two parts. In the first chapter, we will study the Old Testament

(OT) roots of discipleship, and in the second chapter, the Jewish educational system in Jesus' time. In the third chapter, we will analyze whether Jesus himself, and in what measure, passed through that Jewish educational system, and how and in what ways he used this model in the discipleship process of his disciples. In the second part of the article, we will address the practice of discipleship in the first Church, and after that offer some guidelines on how to apply Jesus' concept of discipleship in the Church today.

The key focus of this article is the problematic of applying principles of discipleship that were present in the context of Jewish culture, on the Church today, since our analysis reveals that understanding of discipleship today does not correspond entirely to the understanding of that concept in Jesus' time. Although discipleship then and now contained passing on information, it was more important was to follow the rabbi and learn from him in a close relationship. It is concluded that a possible solution for this challenge must be sought first and foremost in the change of thinking about what discipleship truly is (change of focus), and then in the practice through mentoring or working in small groups purposefully expose both sides (both "teachers" and "students") to the experience of teaching through example.